

Fokus på nye muligheter

Evaluering av et kurs ved
Mølla Kompetansesenter

av
Øystein Spjelkavik

AFI-notat 16/2008

ARBEIDSFORSKNINGSINSTITUTTETS NOTATSERIE
THE WORK RESEARCH INSTITUTE'S OCCASIONAL PAPERS

© Arbeidsforskningsinstituttet 2008

© Work Research Institute

© Forfatter(e)/Author(s)

Det må ikke kopieres fra denne publikasjonen ut over det som er tillatt etter bestemmelsene i "Lov om opphavsrett til åndsverk", "Lov om rett til fotografi" og "Avtale mellom staten og rettighetshavernes organisasjoner om kopiering av opphavsrettslig beskyttet verk i undervisningsvirksomhet".

All rights reserved. This publication or part thereof may not be reproduced in any form without the written permission from the publisher.

ISBN 978-82-7609-239-4

ISSN 0801-7816

Arbeidsforskningsinstituttet AS
Pb. 6954 St. Olavs plass
NO-0130 OSLO

Work Research Institute
P.O.Box 6954 St. Olavs plass
NO-0130 OSLO

Telefon: +47 23 36 92 00

Telefax: +47 22 56 89 18

E-post: afi@afi-wri.no

Publikasjoner kan lastes ned fra hjemmesiden,

webadresse: www.afi.no

Temaområde:

Medvirkning, inkludering, organisering

Notat nr.:

16/2008

Tittel:

Fokus på nye muligheter.
Evaluering av et kurs ved Mølla Kompetansesenter

Dato:

Oktober 2008

Forfatter:

Øystein Spjelkavik

Antall sider:

34 + 1 s. vedlegg

Resymé:

Deltakerne ved kurset "Fokus på nye muligheter" er langtids sosialhjelpsmottakere som står i fare for, eller har mistet, en varig tilknytning til arbeidsmarkedet. Kursets mål er å bedre deltakernes forutsetninger for å komme i jobb eller annen aktivitet. Evalueringen av kurset har i første rekke lagt vekt på dokumentasjon av brukernes opplevelse. Tilbakemeldingen fra deltakerne er svært positiv og flere av dem er kommet videre i tilbud som ligger nærmere arbeidsmarkedet. Deltakernes livskompetanse er blitt styrket gjennom kurset. Kurset har gitt deltakerne en ny sosial arena hvor de har opplevd økt mestring og selvtillit.

Emneord:

Arbeidsmarked,
Arbeidsmarkedstiltak,
Arbeidsmarkedskurs,
AMO,
Individuell oppfølging,
Livskvalitet,
Mestring,
NAV,
Sosialhjelp

Forord

Mølla Kompetansesenter er et kommunalt foretak i Bærum kommune innenfor attføringsarbeid, flyktningarbeid, kvalifisering til arbeid og omstillingsprosesser. Mølla Kompetansesenter er kursleverandør for "Fokus på nye muligheter", som er finansiert av NAV tiltak. Deltakerne er langtids sosialhjelpsmottakere som står i fare for, eller har mistet, en varig tilknytning til arbeidsmarkedet. Kursets mål er å bedre deltakernes forutsetninger for å komme i jobb eller annen aktivitet.

Mølla kompetansesenter har selv bestilt og finansiert denne eksterne evalueringen. Evalueringsnotatet er resultatet av ca tre ukers arbeid. Jeg har i første rekke lagt vekt på dokumentasjon av brukernes opplevelse. Det ligger i oppdragets omfang at det har gitt begrensede muligheter for utdypende refleksjon over funn, men jeg håper allikevel at notatet kan være til nytte for Møllas kontinuerlige utviklingsarbeid.

Takk til kursdeltakere og kursleder for godt samarbeid.

Oslo 1. oktober 2008

Øystein Spjelkavik
Arbeidsforskningsinstituttet

Innhold

SAMMENDRAG	VI
1 INNLEDNING	1
Fokus på nye muligheter	1
2 EVALUERING	2
3 BAKGRUNN: TILTAKSPLAN MOT FATTIGDOM.....	4
4 KURSET OG DETS DELTAKERE	6
Informasjon om ”Fokus på nye muligheter”	6
Kursdeltakerne	8
Motivasjon for å delta på kurset.....	9
5 BIDRAR KURSET TIL Å FORBEDRE DELTAKERNES FORUTSETNINGER FOR OVERGANG TIL ORDINÆRT ARBEID?	12
Hva vet vi om målgruppen?	12
Forbedrede muligheter?	13
6 KURSETS INNHOLD.....	18
Deltakerinvolvering	18
Individuell oppfølging.....	19
Løsningsorientering	20
Bevisstgjøring	21
Individuell trening.....	22
7 OPPSUMMERENDE DRØFTING	23
Kurset har matchet deltakernes behov	23
Økt livskompetanse.....	24
Sosialt nettverk, selvtillit og mestring.....	26
Recovery og supported employment.....	27
8 KONKLUSJON OG UTFORDRINGER.....	29
Integrasjons- og språkproblem.....	29
Arbeidspraksis.....	30
Økonomistyring	30
Individuell oppfølging.....	31
Overgangsplanlegging	31
LITTERATUR	33
VEDLEGG I: INTERVJUGUIDE: GRUPPEINTERVJU KURSDELTAKERE OG INDIVIDUELT INTERVJU DELTAKERE.....	I

Sammendrag

Mølla Kompetansesenter er kursleverandør for ”Fokus på nye muligheter”, et kurstilbud som er finansiert av NAV tiltak. Deltakerne er langtids sosialhjelpsmottakere som står i fare for, eller har mistet, en varig tilknytning til arbeidsmarkedet. Kursets mål er å bedre deltakernes forutsetninger for å komme i jobb eller annen aktivitet. Evalueringen av kurset har i første rekke lagt vekt på dokumentasjon av brukernes opplevelse.

Kursdeltakerne har livshistorier preget av helseproblemer, psykiske problemer, ensomhet, opplevelse av mindreverdighet og annerledeshet, og det å være mislykket. Mange forteller om liv som har tatt vendinger de ikke har hatt kontroll over, som ulykker, skillsmisser, sykdom, avbrutt skolegang, økonomi som har gått over styr, vanskelige boforhold og fengselsopphold.

Det er sosialtjenesten som har henvist deltakerne til Mølla, i noen tilfeller etter at deltakeren sjøl har signalisert ønske om å få gjort noe med livet sitt. Flere av dem har tidligere vært på praksisplass og i jobb etter å ha deltatt på andre kurs, men har ramlet ut igjen. Flere av deltakerne er preget av en svært negativ holdning til tidligere kurs de har deltatt på.

Kurset har klart å holde godt på sine deltakere og tilbakemeldingen fra deltakerne er svært positiv. Flere av dem er kommet videre i tilbud som ligger nærmere arbeidsmarkedet, noen er på hospitering og noen få har også fått jobb.

Ifølge deltakerne har kurset lyktes i å utvikle gruppefølelse og fellesskap gjennom deltakerinvolvering; de opplever at de ikke er alene om sin vanskelige livssituasjon. Kurset har skapt trygghet, ansvar og lojalitet i forhold til de andre kursdeltakerne, og eierforhold til selve kurset. Kurset har tatt utgangspunkt i den enkeltes individuelle situasjon, men har samtidig lagt vekt på fellesskap og gruppeansvar. Løsningsorienteringen i kurset har lagt vekt på å få deltakerne til å fokusere på egen framtid, det positive, hjelp til selvhjelp, det å legge tilrette for god dialog og det å få menneskelig støtte. Kursets vektlegging av bevisstgjøring har handlet om erkjennelse av egen situasjon, å bli bevisst egen rolle og hvordan man påvirker og påvirkes av andre. Individuell trening har i all hovedsak handlet om jobbrelatert aktivitet og forhold rundt det å arbeide, som det å utvikle og forholde seg til rutiner.

Konklusjonene peker på:

- Kursledelsens kompetanse har spilt en svært viktig rolle.
- Det er særlig deltakernes livskompetanse som er blitt styrket gjennom kurset.

- Kurset har gitt deltakerne en ny sosial arena hvor de har opplevd økt mestring og selvtillit.

Kurset bærer mer preg av å være et tilbud for ”å komme til hektene” (recovery) enn av oppfølging for å få en jobb i det ordinære arbeidslivet (supported employment). For de aller fleste ser det ut til at kurset har bidratt til å komme seg ut av en passiv tilværelse og få en plattform for å komme seg videre i livet. Om det vil vedvare etter at kurset er over, er ikke sikkert. Det er derfor en utfordring å organisere det interne og eksterne samarbeidet med et perspektiv som strekker seg utover det enkelte kurs’ eller tilbuds rammer med hensyn til videre overganger og deltakerens behov for tett individuell oppfølging. Overgangsplanlegging forutsetter nært samarbeid med involverte aktører, utvikling av hensiktsmessige rutiner, koordinering og kontinuerlig individuell oppfølging. Samtidig innebærer overgangsplanlegging en systemutfordring på grunn av byråkratiske hindringer, ulike finansieringskilder, regelverk og faglige kjepphester.

Det er grunn til å tro at erfaringer fra ”Fokus på nye muligheter” kan brukes når man skal utvikle kvalifiserte og hensiktsmessige tilbud for den samme målgruppen i Kvalifiseringsprogrammet, som startes i forbindelse med NAV-etableringer i kommunene.

1 Innledning

Fokus på nye muligheter

Mølla Kompetansesenter er et kommunalt foretak i Bærum kommune og er en viktig aktør innenfor attføringsarbeid, flyktningsarbeid, kvalifisering til arbeid og omstillingsprosesser. Foretaket er tiltaksarrangør for flere arbeidsmarkedstiltak (Arbeid med bistand, Arbeidspraksis i skjermet virksomhet) og har avdelinger for kurs og prosjekter, og fag- og utvikling. Foretaket presenterer sin visjon og perspektiv slik: "Mølla får ressurser frem – og viser veien videre" og "For å opprettholde mening blir det viktig å tilrettelegge for en undersøkende tilnærming for å begripe situasjonen, som grunnlag for håndgripelighet".

Mølla Kompetansesenter er kursleverandør for "Fokus på nye muligheter", et kurstilbud som er finansiert av NAV tiltak med AMO-midler. Deltakerne er langtids sosialhjelpsmottakere som står i fare for å miste, eller har mistet, en varig tilknytning til arbeidsmarkedet. Kursets mål er å bedre deltakernes forutsetninger for å komme i jobb eller annen aktivitet. Kursets varighet er 20 uker, men med individuell tilpasning av kursperiode. Ifølge kursdokumentene skal det legges vekt på "motivasjon, mestring, selvinnsikt og selvtillit" og aktuelle tema er blant annet arbeidslivskunnskap, fysisk aktivitet, ernæring og selvpresentasjon. Det går fram av kursdokumentene at deltakerinvolvering, løsningsorientering, individuell coaching og trening er sentrale elementer i kursets metodiske plattform.

Kurset "Fokus på nye muligheter" er utviklet i fellesskap av NAV Bærum og NAV Asker, sammen med sosialtjenesten i Bærum og kursleverandør Mølla Kompetansesenter. Utgangspunktet var at man med tiltakssatsingen erfarte å få stort frafall av deltakere, særlig på grunn av mange deltakeres uavklarte helsesituasjon. Ifølge informanter i NAV og ved Mølla Kompetansesenter, ønsket man med kurset å få avklart situasjonen for de av kommunenes langtids sosialhjelpsmottakere som var uavklart med hensyn til arbeidsevne, som ikke passet inn i eksisterende tilbuds- og tiltaksspekter og som ikke hadde medisinsk dokumentasjon.

Det ble gjennomført to kurs i 2007 og ett i 2008. Et fjerde kurs startet i september 2008. Hvert kurs hadde plass til 12 deltakere, hvorav plassene var fordelt mellom NAV Bærum og NAV Asker.

2 Evaluering

Denne evalueringen er ment å være et innspill til refleksjon på innhold og virkning av kurset "Fokus på nye muligheter". Det er Mølla kompetansesenter selv som har bestilt og som har finansiert denne eksterne evalueringen. Evalueringen begrenser seg til kurs 2 og 3 av i alt 4 kurs som til nå er arrangert. Det er altså erfaringer med og fra kursene som ble arrangert i perioden 10. september 2007 – 1. februar 2008 og 4. februar - 27. juni 2008 som omtales i denne rapporten.

Et fjerde kurs som starter opp i september 2008 omfattes ikke av evalueringen.

Evalueringens problemstilling er å undersøke om kurset innfrir de mål som er satt for kurset, dvs. om kurset forbedrer deltakernes forutsetninger for å komme i jobb og om det forbedrer deltakernes aktivitet. Spørsmål som belyses under denne problemstillingen er:

- Hvilke motiver har den enkelte deltaker for å melde seg på kurset og for å gjennomføre kurset?
- På hvilken måte bidrar kurset til å forbedre deltakernes aktivitet?
- Hvilke erfaringer har a) deltakere, b) relevante personer i deltakeres nettverk og c) kursledere?
- Hvordan operasjonaliseres "annen aktivitet enn arbeid"?

Det understrekes at den primære hensikten i denne evalueringen har vært å få fram deltakernes oppfatninger og vurderinger, mer enn kursledelsens eller NAVs vurderinger. Det betyr ikke at deltakernes virkelighetsoppfatninger er mer sanne eller gyldige enn andre aktørers oppfatninger. Men om vi lykkes i å få fram deltakernes oppfatninger (sanne eller falske), vil vi bedre kunne forstå deres "konstruksjon av virkeligheten" – og kursleverandører bli bedre i stand til å forme eller forbedre tilbud for deltakerne.

Datainnsamlingen er gjennomført slik:

- 1 gruppesamtale med 4 personer som hadde gjennomført kurset 10. september – 1. februar 2007. Disse 4 deltok også på kurset 4. februar - 27. juni 2008. Samtalen ble gjennomført ved begynnelsen av det andre kurset. (Se intervjuguide i vedlegg).
- 2 gruppesamtaler med 5 personer som deltok kurset 4. februar – 27. juni. Den første gruppesamtalen foregikk i begynnelsen av kurset, mens den siste ble gjennomført ved avslutningen. I den siste gruppesamtalen var en av de fem fraværende. (Se intervjuguide i vedlegg).

- Individuelle intervju med to kursdeltakere. Den ene deltok i kurset 10. september 2007 – 1. februar 2008 og var i APS på intervjutidspunktet. Den andre personen deltok i kurset 10. september – 1. februar 2008 og var i ekstern hospitering på intervjutidspunktet. (Se intervjuguide i vedlegg).
- Individuelle samtaler med veiledere ved NAV sosial og NAV arbeid, foreldre til en av kursdeltakerne og kursleder.
- Dokumentstudier.

Gruppesamtaler og intervju ble gjennomført i løpet av våren og sommeren 2008. Samtlige informanter er lovet anonymitet. Noen av kursdeltakerne har ikke-europeisk bakgrunn og behersker det norske språket dårlig. Noen av dem var med på gruppesamtaler, men ikke alle klarte å forstå eller svare på spørsmål som ble stilt.

Alle navn i denne rapporten er oppdiktet, og opplysninger om kjønn og alder er sjonglert med av anonymitetshensyn

3 Bakgrunn: Tiltaksplan mot fattigdom

”Fokus på nye muligheter” er ett av NAV Asker og NAV Bærums ”fokuskurs” innen Tiltaksplan mot fattigdom (heretter kalt tiltakssatsingen), som regjeringen la fram høsten 2002 i Stortingsmelding nr. 6 (2002–2003). Ett av hovedtiltakene i denne tiltakssatsingen var satsingen på målrettede arbeidsmarkedstiltak overfor langtidsmottakere av sosialhjelp.

Evalueringen av tiltakssatsingen (Schafft & Spjelkavik 2006) viste at tilbud til grupper sosialhjelpsmottakere som tidligere ikke hadde fått – eller kunnet nyttiggjøre seg – arbeidsrettete tiltak gav mer individuell veiledning. Det viste seg å være stort behov for lavterskeltilbud som gav både arbeidstrening og omsorg. Evalueringen viste at bruk av tiltak i ordinært arbeidsliv og tett individuell oppfølging har hatt størst betydning for å oppnå de resultatene man kan vise til. Evalueringen viste også at selv om saksbehandlere prøvde å legge til rette for brukermedvirkning på ulike måter, syntes mange at det var vanskelig å jobbe med deltakere som ikke hadde noen ideer om hva de ville jobbe med eller hva de ville. Mange deltakere opplevde på sin side et element av tvang i begynnelsen og at informasjonen de mottok om satsingen var utydelig. Flere oppfattet imidlertid etatene som mer fleksible og rause enn før. Det var særlig i privatlivet og i det sosiale at deltakerne opplevde framgang. De fleste fikk god hjelp, særlig fra tiltaksarrangører, og mente at de fikk bedre sjanser på arbeidsmarkedet. Mange av deltakerne gav imidlertid uttrykk for misnøye med å fremdeles måtte være i ”liksom-jobber”.

Mange i målgruppen for tiltakssatsingen hadde store og sammensatte problemer av helsemessig og sosial art, varierende og ustabil arbeidsevne og motivasjon. Det var et viktig trekk ved tiltakssatsingen at statens aktører (den gang Aetat) var villige til å senke terskelen og slippe flere til, enn sine tradisjonelle målgrupper. Dette kunne man gjøre fordi sosialtjenesten i større grad forpliktet seg til å yte den parallelle bistanden som deltakerne trenger for å kunne fullføre et tiltak. Motsetningene mellom kommune og stat ble bygget ned og den felles forståelsen av målgruppens behov ble styrket (ibid.)

”Arbeidsmarkedssatsingen har i stor grad dreid seg om å gjøre ting annerledes enn før. Dette går særlig på aspekter som økte muligheter for å arbeide med brukere i et lengre tidsperspektiv, økt systematikk og bedre samordning. Fordelen for sosialtjenesten med å ha Aetat med, er at samarbeid blir mer forpliktende og at brukerne får et hensiktsmessig tilbud tidligere. Samarbeidet gir også mer smidige overganger til andre tiltak, som yrkesrettet attføring. Det er særlig fleksibiliteten, systematikken i rutiner og nærheten mellom saksbehandlere i de to etatene som ser ut til å være viktige faktorer i tiltakssatsingen. Man bestreber seg på å få til en felles oppfatning om den enkelte brukeren og om hva som kan være løsningen. I arbeidet med brukerne er trekantsamtalen mellom brukeren og representanter fra statsetatene og kommunen et nytt metodisk element i samarbeidet.” (St. Prp. Nr. 46, 2004 – 2005).

Evalueringen viste videre at mange av tiltakssatsingens deltakere ønsket å komme seg vekk fra det de oppfattet som en "nedverdiggende rolle som sosialklient". Mange ønsket seg jobb, men ifølge tiltaksarrangører skortet det ofte på evner - og enkelte manglet motivasjon for å gå på tiltak. Tiltakssatsingen avdekket stort behov for tett individuell oppfølging av deltakerne, også for de som kom relativt raskt i arbeid. Den etterfølgende NAV-reformen pålegger et samarbeid mellom stat og kommune i NAV-kontoret rundt den enkelte brukeren og legger større vekt nettopp på den individuelle oppfølgingen. (Schafft & Spjelkavik 2006 og 2006b).

Problemer med et oppsplittet hjelpeapparat er kjent ikke bare i Norge. I en dansk rapport som presenterer tre undersøkelser om tilbud til mennesker med hjemløshet, misbruksproblemer og psykiske lidelser, heter det: "Tradisjonelt er mange af tilbudene rettet enten mod optræning og resocialisering eller mod omsorg og støtte. Det grundlæggende dilemma ved denne opdeling er, at brugergruppen ikke er tilsvarende opdelt" (Brandt, Ebsen et al. 2003 : 123). Et annet sted i den samme rapporten heter det:

"Samarbejdet mellem det sociale og sundhedsmæssige område synes præget af en skæv ansvarsfordeling. Sundhedsvæsenet kan udskrive en person og fralægge sig ansvaret på 'objektive' kriterier, men det kan det sociale system ikke. Der er her brug for et langt stærkere samarbejde mellem de to systemer omkring løsningen af problemerne. De problemstillinger, som knytter sig til misbrug og sindslidelse, kræver endvidere ofte et tæt lokalt samarbejde mellem arbejdsmarkedscentre, hjemmehjælp, praktiserende læger og politi på det lokale niveau. Selv i overskuelige og afgrænsede provinsbyer kan et sådant samarbejde mislykkes. Formelt er disse samarbejdsrelationer til stede, men undersøgelsen efterlader det indtryk, at samarbejdet ikke er tilstrækkeligt indarbejdet eller ikke prioriteres højt nok. Det er nødvendigt at sikre, at et sådant samarbejde er koordineret på det lokale niveau, således at den ene instans kan overtage når den anden slipper" (Brandt, Ebsen et al. 2003 : 132).

I tiltakssatsingen var etatene enige om at det å få deltakerne i jobb var hovedmålet, samtidig som man etablerte en felles aksept for at ikke alle deltakere ville klare å få dette til. I satsingen definerte man lokalt også tiltaksdeltakelse/aktivisering, avklaring, utvikling av samarbeid og økt livskvalitet for deltakerne som mål for satsingen. (Schafft & Spjelkavik 2006).

4 Kurset og dets deltakere

Informasjon om "Fokus på nye muligheter"

NAV Tiltak Oslo og Akershus la kurset ut på anbud som Arbeidsmarkedsopplæring i februar 2007. I konkurransegrunnlaget heter det at kurset er et ledd i Regjeringens "Handlingsplan mot fattigdom", og om målgruppen for kurset står det:

"Deltakerne vil være langtids sosialhjelpsmottakere som står i fare for, eller har mistet, varig tilknytning til arbeidsmarkedet. De har ulike utfordringer eller problemer som må ivaretas eller løses for å kunne delta i daglige aktiviteter. Dette kan være psykiske lidelser, tidligere rusmisbruk, fysiske plager eller kulturelle utfordringer. Den primære målsettingen er at kurset skal bedre deltakernes forutsetninger for å komme i jobb eller annen aktivitet. Gjennom å få ny arbeidserfaring og trening i sosiale ferdigheter skal kurset bidra til å bedre arbeidsevnen til deltakerne. Det faglige innholdet og organiseringen av kurset skal bidra til at deltakerne oppnår; økt bevissthet over egen situasjon, opplevelse av økt grad av mestring, bedre fysisk og psykisk helse, bedre livsstil og fysisk form. Kurset kan være et første ledd i en tiltakskjedning."¹

Mølla Kompetansesenter fikk i oppdrag å arrangere kurset. I Mølla Kompetansesenters Nyhetsbrev (nr 1, 2007)² lanseres kurset som "et pilotkonsept for lavterskelbrukere i Asker og Bærum." Om målgruppa for kurset informerer Mølla:

"Kurset er et lavterskeltilbud til brukere som har vært gjennom flere ulike tiltak uten resultat, og som ofte har "gitt opp systemet". Deltakerne varierer i alder og bakgrunn, og har ulike forutsetninger for deltakelse."

Videre heter det om kursets metodiske innretting at man "jobber aktivitetsbasert med fokus på samhandling og dialog for å sikre best mulig involvering og engasjement i gruppa. I den grad vi jobber med teori, er det integrert i de praktiske aktivitetene og samtalene."

Mens man i utgangspunktet hadde planlagt kurset som en 4 ukers intensiv gruppesamling med en påfølgende 4 måneders intern/skjermet arbeidspraksis med tett oppfølging, lærte man etter det første kurset ifølge kurslederen at dette ikke var særlig vellykket. I praksis har man derfor justert progresjonen og tidsbruken i kurset slik:

- Den første uka er en intensiv periode med fokus på å bli kjent med hverandre.
- To dager i uka er brukt til teori og ekskursjoner.
- 3 dager i uka brukes til praktisk virksomhet internt ved Mølla.
- Hver kursdag avholdes frokost (kl. 9 – 10) og lunsj, med fokus på kosthold og ernæring.

¹ http://www.english.doffin.no/Search/Show/Search_View.aspx?id=FEB073433 (lest: 28/08/08).

² <http://www.moella.no/nyhetsbrev0107/default.htm> (lest: 28/08/08)

På Bærum kommunes web-sider er det en oversikt over sosialkontorets arbeidsrettede tiltak. Under headingen "Tiltak med mye oppfølging" finner vi kurset "Fokus på nye muligheter". Her heter det om kursets innhold at man bruker "gruppeaktiviteter for motivering og avklaring av interesser og ressurser, interne praksisplasser ved Mølla". Om kursets målgruppe står det: "Brukere som har behov for å prøve ut sin stabilitet, arbeidsevne, og få en god kartlegging av sine interesser og ressurser." Det går videre fram at man må ta kontakt med Sosialkontoret og at kontinuerlig inntak foretas via formøte med NAV Arbeid." Det vises også til at aktuelle ytelser er Individstønnad og reisepenger."³

På NAVs web-sider ligger "Infoark fra NAV". Under oversikten "Kvalifiserende og kompetansegivende kurs i ulike bransjer" finner vi informasjon om "Fokus på nye muligheter", med oppstart 1. september 2008. Her heter det:

"(Målgruppe) Dette kurset er et tilbud til deg som har sosialhjelp som hovedinntekt, og som er; 20-24 år, enslig forsørger, langtidsmottaker av sosialhjelp eller minoritetsspråklig. Er du minoritetsspråklig er det ikke et krav at du mottar sosialhjelp.

(Hva kreves av deg?) Kurset er innrettet for deg som er motivert for å bedre dine forutsetninger for å komme i jobb eller annen aktivitet

(Faglig innhold) Kurset har en varighet på 20 uker, men din kursperiode vil bli individuelt tilpasset.

En vesentlig del av kurset er arbeid i en intern arbeidsplass. Det vil være mulig å velge blant 4 ulike type arbeidsplasser.

Kurset vil være individuelt tilrettelagt. I den individuelle tilretteleggingen og veiledningen vil det bli lagt vekt på å synliggjøre dine muligheter. Du vil i tillegg kunne få støtte og motivasjon til å ordre opp i områder i din livssituasjon som oppleves om hindringer for jobb

Du vil få undervisning i kultur, holdninger, forventninger og sosialt samspill i arbeidslivet og samfunnet forøvrig. Din formal- og realkompetanse vil bli kartlagt og du vil få veiledning i å presentere deg selv. I tillegg vil det vil bli undervist i helse, kosthold/ernæring og trening. Lettere trening vil være en del av kurset. Du vil i kurset ha tilgang på pc og få trening i å bruke denne.

(Kompetanse) Kurset har som mål å gi deg grunnlag og motivasjon til å arbeide videre med aktiviteter som på sikt kan gi deg arbeid eller annen varig inntektssikring."⁴

Vi ser altså at avhengig av hvor man søker, finner man noe ulik informasjon om kurset. Dette kan tyde på at NAV og kursleverandøren ikke er helt samstemte eller oppdatert om hverandre når det gjelder akkurat dette kurset. Et eksempel er at siden vi finner kursdeltakere som er over 50 år, stemmer det ikke i praksis at kursets målgruppe er avgrenset til personer mellom 20 og 24 år, som det framgår av NAVs informasjon på Internet. Ettersom kursdeltakerne kommer fra NAV (sosialtjenesten), er det neppe på sin plass å hevde at Mølla/kursarrangøren har tatt inn "feil målgruppe".

³ <https://www.baerum.kommune.no/Organisasjonen/Helse--og-sosialtjenester/Sosialkontoret/Tiltaksoversikt/Alle-tiltakene/> (lest: 28/08/08)

⁴ <http://www.nav.no/805362095.cms> (lest: 28/08/08)

Kursdeltakerne

Det er i alt 20 personer som har vært påmeldt den andre og den tredje kursrunden, 14 menn og 6 kvinner. Tre personer; to kvinner og én mann, falt fra. Fem av de ti som deltok på kurs nr. 2 deltok også på kurs nr. 3.

Oversikt: Deltakere "Fokus på nye muligheter", kurs 2 og 3 (sept. 2007 - juni 2008) pr. august 2008; alder og kjønn

Alder	Kjønn		
	Menn	Kvinner	
20 - 29	4		4
30 - 39	4	2	6
40 - 49	1	1	2
> 50	4	1	5
	13	4	17

Av 20 påmeldte gjennomførte 17 kurset. Sju av de 20 påmeldte har ikke-norsk opprinnelse. En av disse sju kommer fra et annet land i Europa og prater flytende norsk. De andre seks er ikke-europeiske med svake norskkunnskaper. Av de 17 som gjennomførte de to kursene, har fem ikke-europeisk bakgrunn.

En av de tre som falt fra var med på noen samtaler med kursledelsen, men møtte ikke opp til kurset. Den andre forsvant underveis i kurset, og følges nå opp av sosialkurator. Den tredje kom aldri skikkelig med i kurset, og får nå oppfølging av sosialtjenesten. Utover disse frafallene, som alle er personer som aldri kom ordentlig med i kurset, ser det ut til at kurset har klart å holde godt på sine deltakere.

De fleste kursdeltakerne har vært i arbeidslivet tidligere, men har hatt lange perioder utenfor arbeidslivet. Noen av dem har gått en del inn og ut av arbeidslivet, mens andre knapt har vært i jobb i løpet av de siste årene. Noen av deltakerne har tidligere fått praksisplass eller jobb gjennom kurs eller tiltak de har deltatt, men har etter en tid ramlet ut igjen. Noen forteller om praksisplasser og jobber som de har mistrikket i. Noen forteller om liv som har tatt en vending de ikke har hatt kontroll over, som ulykker som har rammet, skillsmisser, sykdom, økonomi som har gått over styr og vanskelige boforhold. Andre forteller at de har hatt problemer hele livet.

Noen av de mannlige deltakerne har historier som omfatter klammeri med politi og fengselsopphold på grunn av narkotika og vold.

Det å ikke ha mestret skolegang, med påfølgende mangel på formell kompetanse, er en gjenganger i mange av deltakernes historie. Men det gjelder ikke alle; for noen få kom problemene først etter at de hadde tatt utdanning eller hadde vært etablert i arbeidslivet.

Alle historiene har innslag som handler om helseproblemer, psykiske problemer, ensomhet, opplevelse av mindreverdighet og annerledeshet, og det å være mislykket.

Flere av deltakerne har deltatt på ulike kurs tidligere, uten at det har gitt dem spesielt positive erfaringer. Deltakerne preges av en svært negativ holdning til tidligere kurs, særlig handler det om jobbsøkerkurs og det å lære å skrive CV. Det virker ikke som om det først og fremst er selve innholdet i de tidligere kursene deltakerne reagerer på, selv om noen omtaler kursene som ”dårlige”. Adjektiver som brukes for å beskrive kursene - ”nedlatende”, ”respektløs”, ”uverdige”, ”stigmatiserende” – viser at det mer er måten kursene drives på som de reagerer på. De har opplevd at kurslederne har oppført seg nedlatende, de har følt seg uverdige behandlet, og de mener at kursene har en stigmatiserende funksjon: ”Det var mye kjefting, de kalte noen deltakere late og udugelige. Folk ble voldelige”.

Flere av disse deltakerne har vært på praksisplass og i jobb etter å ha deltatt på andre kurs. Men de har ramlet fort ut igjen: ”Jeg fikk jobb, men dreit meg ut”, sier en. ”Jeg stilte opp, men jeg var ikke klar for noe jobb”, sier en annen.

Motivasjon for å delta på kurset

Flere av deltakerne har deltatt på forskjellige kurs tidligere, uten at det ifølge informantene har gitt dem spesielt positive opplevelser. Hva er det så som fikk dem til å melde seg på kurset ved Mølla?

To av de intervjuede deltakerne forteller at de kjente Mølla fra før, fra jobbsøkerkurs de har deltatt på, uten at de dermed var mer motivert for akkurat dette kurset enn de andre.

En av deltakerne forteller:

- ”Jeg gikk hjemme og følte meg gammel. Jeg hadde vært sosialklient i 6 år etter at jeg ble sykmeldt. Jeg sa fra på sosialkontoret at jeg trengte hjelp og jeg forsøkte halvhjertet noen

kurs i kommunen. De sa at de prøvde å finne det beste for meg, men jeg sa at jeg ikke ønsket alt mulig. Sosialkontoret fant dette kurset, men jeg fikk lite forklaring om hva det var. Men de sa at dette var siste sjanse, for jeg hadde sagt nei til alt annet. Jeg bestemte meg for at nå må jeg få gjort noe. Men jeg var redd for enda et kortvarig kurs. Det første jeg la merke til var at det ikke bare var folk uten jobb her, det var også for folk som sliter”.

Andre deltakere forteller:

- ”Jeg hadde deltatt på et jobbsøkekurs tidligere, så ble jeg plassert her av NAV, av sosialkontoret”.
- ”NAV stilte krav om at jeg måtte stille opp her og gjøre det jeg fikk beskjed om. Jeg fikk ingen informasjon og visste ikke hva det var”.

Det er altså NAV som har ”dyttet på”; det var ikke sånn at informasjon om kurset lokket deltakerne til Mølla. Men når de først var kommet med på kurset, tok det ikke lang tid før de fleste bestemte seg for å ”komme i gang med livet”. En av dem sier:

- ”Jeg bestemte meg for å komme i gang med livet. Jeg trengte å få kartlagt meg sjøl, finne ut hva jeg kunne gjøre, få hjelp til å komme meg videre. Jeg trengte å bli sett med problemene mine”.

Arne (38) har vært uten arbeid siden 2003 og hadde kontakt med sosialtjenesten i vel ett år før han kom med på kurset. Han har hatt vansker med å holde på en jobb og mener at dette skyldes problemer med ryggen etter en ulykke. Han har aldri kommet i gang med noe nytt og opplever å ha gått i sirkel mellom offentlige kontor. Han var ”avkobla fra samfunnet”, hadde snudd døgnnet og brukte nettene til PC-spill.

Sosialtjenesten har prøvd å aktivisere Roger og fikk han med på noen kurs (datakort og jobbsøkekurs) uten at det var særlig vellykket. Selv beskriver han ett av kursene slik: ”Jeg ble behandlet som en idiot, de visste alltid best og var belærende, det var ikke noe for meg.” For sosialkuratoren var det viktigste å få Roger i aktivitet, og ”kursdeltakelse gir uansett rutiner som er bedre enn å bare prate på kontoret”.

Sosialkuratoren dro sammen med Roger på besøk til Mølla og Roger virket interessert i å delta på kurset. Etter endel misforståelser, med feil opplysning om tidspunkt for oppstart, begynte Roger på kurset – men med den tanken at ”her blir jeg ikke lenge – så kurslederen måtte slite mye for å holde meg der”. Kurset begynte med samtalegrupper, noe som ifølge Roger ”kan slå begge veier – og jeg vaklet mye de første fjorten dagene”. Roger likte ikke oppstarten med samtalegruppene,

men han likte det at han ble dratt med på å bygge opp kurset og det at han fikk anledning til å prøve seg fram. Han likte kursledelsens hodning: ”Hun ser alt fra flere sider, hun forstår folk, hun kunne godt være uenig, men var likevel opptatt av å bli kjent med oss. Hun skulle ikke lære meg noe, men hadde fokus på mestring”.

Ola (28) forteller at han ”hadde en vanskelig barndom og jeg kom tidlig på kant med loven”. Han falt gjennom på skolen, og den hjelpen han fikk ”var for teoretisk”. En som kjenner Ola sier at ”han havnet tidlig i hardt narkotikamiljø. Han har problemer med å uttrykke seg, han mangler ofte ord, noe som kan komme av narkotikabruk. Alkohol er også et problem, og fører med seg mye tullprat”. I ung alder fikk han barn som han ikke har hatt kontakt med videre. Han har aldri klart å holde fast på en jobb, og han har til stadighet hatt problemer med økonomi og betaling av husleie. Han har alltid hatt problemer med å styre sitt eget temperament. Om det oppstår noen problemer, ”er det alltid andre som har skylda”.

Ola har vært på Mølla før. Han var der et halvt år, men det var ifølge ham selv for tidlig. Sammen med en kontaktperson ved Mølla gikk han gjennom sin egen fortid og planer og muligheter for framtida, men: ”Jeg hadde for mye uro i meg selv. Jeg hadde lyst på jobb, men jeg var ikke ferdig med kriminaliteten.” Ola ville rett ut i jobb, men Mølla holdt ham tilbake ”fordi det var så mange forhold som måtte falle på plass først” – og han måtte lære seg å se sammenhengen mellom egen atferd og konsekvenser. Ola valgte å droppe Mølla og begynte på VGS med sikte på jobb innen et yrke han ønsket seg, men han klarte ikke å fullføre VK1. Den fagutdanningen han begynte på har han ikke brukt videre. Han har hatt noen få strøjobber, men også endel fengselsopphold. Kontakten med resten av familien har variert, og det ”har vært et urolig liv”: ”Det har alltid kommet mange venner på besøk og det har vært mye festing.”

Ola kom med på ”Fokus på nye muligheter” gjennom sosialtjenesten. Det foregikk ikke frivillig: ”De nekta meg støtte til livsopphold hvis jeg ikke selv bidro. Så jeg var ikke helt begeistret”.

Det er altså få av kursdeltakerne som på eget initiativ har meldt seg på kurset. Det typiske for disse informantene blant kursdeltakerne har vært at sosialtjenesten har henvist dem til Mølla, riktignok i noen tilfeller etter at deltakeren sjøl har signalisert ønske om å få gjort noe med livet sitt.

5 Bidrar kurset til å forbedre deltakernes forutsetninger for overgang til ordinært arbeid?

Hva vet vi om målgruppen?

Kursdeltakerne har bakgrunn som sosialhjelpsmottakere. Det å være sosialhjelpsmottaker betyr for mange i utgangspunkt å ha dårlig økonomi. Erfaringer fra tidligere arbeidsmarkedssatsing i kommunene og fra forskning har vist at langtidsmottakere av sosialhjelp og såkalte ”gjengangere” i mange tilfeller har lav utdanning, lite eller ingen erfaring fra arbeidslivet, har vært langtidsarbeidsledige, og uten ordinær bosituasjon. Mange langtidsmottakere mangler både grunnleggende arbeidslivsrettede kvalifikasjoner og kompetanse på arbeidslivets spilleregler. De fleste har en sammensatt og omfattende problemsituasjon og svært mange sliter med fysiske, psykiske og sosiale problemer (Halvorsen & Clausen 1996; Schafft & Spjelkavik 2006; Wel, Naper mfl. 2006). Funksjonsevnestudien blant langtids sosialhjelpsmottakere (Wel, Naper mfl. 2006) har vist at rusproblemer er langt mer framtrødende blant mannlige sosialhjelpsmottakere enn blant kvinnelige og innslaget av rusproblematikk er størst i aldersgruppen 30 - 44 år. I den eldre aldersgruppen dreier det seg mest om alkoholmisbruk og i den yngste aldersgruppen om problemer med narkotika. Blant menn i aldersgruppen 30 - 44 år som var med i denne studien, er det hele 46 prosent som har rusproblemer. Den samme undersøkelsen viste at langtids sosialhjelpsmottakere med innvandringsbakgrunn i langt mindre grad har problemer med rus enn etniske nordmenn.

Langeland (2007) har vist at personer med psykiske helseproblemer har lavere livskvalitet på alle livsområder enn den generelle befolkningen.

Når det gjelder innvandrere og flyktninger, er forhold som den enkeltes etniske bakgrunn, kjønn, alder, utdanningsnivå, yrkeserfaring og realkompetanse, av betydning for hvilke støttebehov og muligheter personer i denne målgruppen har (Djuve, Kavli mfl. 2001). (IMDi 2008). Mange flyktninger og førstegenerasjonsinnvandrere har levd isolert fra arbeid og viktige sosiale samfunnsarenaer i en årrekke. Flere har lite norskkunnskaper, usikre boforhold og dårlig helse (Johansen & Østby 1998).

"I introduksjonsprogrammet er det lagt opp til et kvalifiseringsløp som tilsvarer full arbeidsuke. Tendensen er imidlertid at jo flere timer opplæring flyktningene har hatt per uke, jo oftere opplever de at utbyttet har vært dårlig. Dette illustrerer en av de største utfordringene i implementeringen av introduksjonsprogrammet: å sørge for at timene som tilbringes i kvalifisering fylles med et relevant innhold. Risikoen for at deler av tilbudet er lite individuelt tilpasset øker jo flere timer som skal fylles. (..) Å finne arbeidspraksis som passer med deltakernes kvalifikasjoner er en stor utfordring. Videre utvikling av veiledningskompetanse har vært og vil fortsatt være av stor betydning. Systemet med

personlig oppfølging (én kontaktperson) av den enkelte flyktning kan vise til gode resultater (...), men stiller samtidig store krav til de ansatte. Det er kommet til dels sterke reaksjoner knyttet til brutte forventninger i forhold til yrkesaktivitet eller opplevd motarbeiding for eksempel i utdanningsplaner. Reaksjonene illustrerer hvor vanskelig, men også hvor viktig, balansegangen er mellom å motivere og samtidig gi et realistisk bilde av videre muligheter i Norge" (Kavli 2004:65).

I evalueringen av tiltakssatsingen (Schafft & Spjelkavik 2006) kom det fram at en hyppig tilbakemelding fra deltakerne var at de opplevde et element av tvang i begynnelsen - i den betydningen at det var vanskelig å nekte å delta. Det var også et inntrykk at informasjonen om selve tiltakssatsingen var noe utydelig. Men deltakerne var etterhvert jevnt over fornøyd med tiltakene, og de var ganske klare på at de ønsket å komme seg vekk fra det de oppfattet som en "nedverdiggende rolle som sosialklient" og de ønsker seg jobb. Evalueringen viste at det var i privatlivet, i det sosiale og med tanke på livsglede at tiltakssatsingens deltakere opplevde mest framgang.

Spørsmålet er om kurset "Fokus på nye muligheter" skaper bedre muligheter for deltakerne på arbeidsmarkedet? Vi skal nedenfor se på hvilke resultater kurset har for de som deltar.

Forbedrede muligheter?

Oversikt: Deltakere "Fokus på nye muligheter", kurs 2 og 3 (sept. 2007 - juni 2008), resultater pr. august 2008.

Resultat (inkl. frafall)			
Deltar på nytt kurs	Videre utredning/ tilbakeføring	Attføring/ hospitering	Jobb
5	9	12	2

Kommentar: Fem av de ti som deltok på kurs nr. 2 deltok også på kurs nr. 3. Tallene i de enkelte kategoriene kan ikke summeres fordi deltakere er ført opp i flere kategorier.

"Attføring/hospitering" inkluderer Arbeid med bistand (AB), Arbeidspraksis i skjermet virksomhet (APS) og andre tilbud hos samme tiltaksarrangør. En av de 12 i denne kategorien søker samtidig uførepensjon. En annen deltaker avbrøt en ekstern hospitering, skaffet seg jobb selv, men er i skrivende stund tilbake i tiltak ved Mølla. En tredje deltaker avbrøt APS og skaffet seg jobb selv.

Mange av deltakerne ved kurset gir uttrykk for at de ønsker seg en jobb. Flere legger vekt på det å tjene penger. En av deltakerne forteller imidlertid at han fikk beskjed om å ikke tenke for mye på det å få en jobb: "Vi skulle ikke forhaste oss, sa de. Jeg har en tendens til å forhaste meg."

En annen av deltakerne forteller at det ble gjort avtale om at han etter kurset skulle over til en annen attføringsbedrift:

”Jeg følte at jeg var inne i en prosess på dette kurset. Jeg ville ikke starte på scratch igjen på en attføringsbedrift. Jeg var ikke klar for å slutte etter det første kurset. Jeg ville unngå nedtur og ba om å få være med på det neste kurset også”.

Etter kurset kom en av deltakerne inn i APS ved Mølla. ”Det var en meget fornuftig avgjørelse”, sier hun. Hun viser til at det har vært mange opp- og nedturer, og at hun trengte ro og stabilisering. I APS fikk hun arbeide innen sitt eget interesseområde. Hun søker nå jobber innen dette interessefeltet. Hun er kommet til jobbintervju, men opplever stadig at hun mangler formell kompetanse. Sosialkuratoren mener at hun virker veldig fornøyd, men at hun har vansker på arbeidsmarkedet fordi hun mangler formell kompetanse.

Det er naturligvis vanskelig å slå fast om et kurs kan bidra til å forbedre deltakernes forutsetninger for å få en vanlig jobb så lenge få av dem har fått det. Vi ser imidlertid at flere av kursdeltakerne er kommet videre i tilbud som ligger nærmere arbeidsmarkedet.

Langeland (2008) har dokumentert at samtalegrupper som fokuserer på økt kunnskap, forståelse for egne behov, håndterbarhet og mening (i tråd med salutogene terapiprinsipper) kan gi økt mestring og livskvalitet. Er det mulig å registrere økt mestring og livskvalitet blant deltakerne på ”Fokus på nye muligheter”?

En deltaker sier:

”Jeg har fått hjelp til fritida mi, til å sette den sammen, med svømming og trening”.

Flere av kursdeltakerne forteller liknende historier, noen også om at økt kunnskap om ernæring har gitt et bedre grunnlag for aktivitet og trening. De fleste vil nok være enig i at dette er økt livskvalitet, i alle fall i betydningen ”sunnere liv”.

Jens sier følgende om kurset: ”Det handlet om turer, økonomi, helse, det psykiske og oppførsel i arbeidslivet. Jeg vet ikke hva jeg har lært, får se om noe sitter igjen”. Han forteller at det er mange forskjellige folk som deltar på kurset, at kursledelsen klarer å ta vare på alle og den enkelte på en gang: ”De gir ikke opp, de lytter, de er imøtekommende, de ser den enkelte”. Om det å være deltaker på kurset sier han:

”Man må åpne seg for andre. På det første kurset sa jeg kun navn og hvorfor jeg var her. Jeg ble godt kjent med de som deltok på det andre kurset. Vi var mer sammen. Noen åpner seg, andre bare hører. Jeg har fortsatt kontakt med noen av dem, men vi er ikke venner, vi hilser på hverandre”.

På spørsmål om Jens har blitt oppmerksom på noen endringer ved seg selv etter å ha deltatt på kurset, sier han: ”Jeg stoler mer på meg selv” og ”Jeg har blitt flinkere til å sortere tanker, til å ikke forhaste meg, til å finne løsninger”. Om arbeidstreningen ved kurset sier han at han har lært å stille presis, å ta avgjørelser, gjøre selve jobben og å ”ikke la fristelsene komme til”. Ellers nevner han at veiledningen fra kursledelsen har vært viktig: ”Det er viktig med åpenhet, og man må ha lyst til å åpne seg. De må vite noe om meg for å kunne hjelpe meg”. Han sier at han nå har fått bedre kontakt med familien sin: ”Jeg har bedre kontakt med mor og far. De er mer fornøyde nå, det betyr mye. Jeg har bestemt meg for å ha et normalt liv. Jeg skal la jobben slite meg ut – ikke gjøre det selv.”

Og de som har sett Jens fra utsiden og som kjenner ham fra før, beskriver endringene slik:

”Han har fått bedre selvtillit”, ”han prøver å holde avtaler”, ”han er stolt av å jobbe – han sier det overalt”, ”familien rundt ham (...) opplever nå at det ikke bare er tigging etter penger”, ”han holder seg tilbake når det er slagsmål”, ”temperamentet var tidligere så kraftig at han fikk sparken”, ”det er mindre sinne nå. Han får ikke raserianfall og går ikke så lenge og er sur”, ”han har fått venner, ikke bare miljøvenner. Det gir tillit”.

Det å delta på kurset gikk likevel ikke smertefritt for Jens; han var blant annet involvert i en voldsepisode. Men han fullførte kurset, og fulgte også neste kurs. Han fikk deretter en praksisplass. Planen var at han skulle ha praksisplassen ut sommeren for så å komme tilbake til Mølla og få hjelp gjennom Arbeid med bistand til å få seg en fast jobb. Han avbrøt imidlertid praksisperioden etter uoverensstemmelser med kolleger, og fikk en fast ansettelse i en jobb han skaffet seg selv. Han sluttet å gå fast til psykolog. Etter noen måneder oppsto det nye uoverensstemmelser med kolleger, og han er nå tilbake i tilbud ved Mølla. Han har også begynt å gå til psykolog igjen.

Roger skylder på NAV og på at Mølla har for dårlig samarbeid utad mot de andre etatene og at dette har begrenset hans muligheter for å komme seg videre. Han forteller at han ble oppmuntret av kursledelsen til å søke videre utdanning etter kurset. Til sin overraskelse kom han inn og han

søkte NAV om å få dekket kr 78.000 som utdannelsen ville koste. Han fikk avslag med begrunnelsen at han ikke var på attføring. ”Da ble jeg sykmeldt et par uker, jeg gikk rett i kjelleren, jeg ramla sammen.” Han ble enig med NAV (Aetat og sosialkuratoren) om å komme på et møte for å legge fram saken: ”Jeg fikk mye skryt for min framleggelse, men jeg fikk likevel avslag fordi jeg ikke var på attføring. De mente at jeg var for frisk. De foreslo at jeg kunne ta noe annet, noe billigere. Men det de foreslo var noe helt ukjent som ville gi mye lavere status og kompetanse. Det ville ikke gi meg den formelle utdanningen jeg trengte”. NAV mener på sin side at det var umulig for dem å finansiere en såpass dyr utdanning hvor det var ”nokså stor risiko for at han ikke ville klare seg”. Kurslederen er enig med NAVs veileder i denne vurderingen. Kurslederen understreker også at hun advarte Roger mot å tro at NAV ville finansiere en så dyr utdanning når de samtidig kunne tilby en annen utdanning innenfor samme feltet. Roger tok avslaget tungt, og gir fortsatt uttrykk for sterkt sinne overfor NAV. ”Det var veldig tungt og jeg fikk det vanskelig privat, heime, kjæresten min trodde at jeg bare løy.”

Aktører i både Rogers og Jens sine omgivelser mener at de har lett for å skylde på andre – ”det er alltid andres feil når noe går galt”, sier en om Jens. Veilederen ved NAV gav uttrykk for sterk bekymring for hva som ville skje med Jens da han kuttet ut praksisplassen og psykologen. Han har imidlertid selv tatt kontakt med Mølla fordi han innser at han trenger mer hjelp. Roger skylder på NAV og Mølla – og manglende samarbeid dem imellom - for at han ikke fikk den utdanningen han ønsket seg. Sosialkuratoren, som så krisen som oppsto da NAV ikke ville dekke utgiftene til utdanninga, framhever imidlertid at Roger klarte å takle situasjonen: ”Han la fram sin sak meget bra, han var en god talsmann for egen sak. Tidligere ville han bare ha gitt faen og drukket seg full.”

Deltakerne på kurset har ikke kjent hverandre så lenge, men de har i observert hverandre i løpet av kursperioden. Deltakerne som ble intervjuet ble derfor bedt om å beskrive utviklingen de har sett hos de andre. Spørsmålet de fikk, var om de hadde lagt merke til noen form for endring hos en av de andre informantene.

Endringene ved en av deltakerne ble beskrevet slik av de andre:

”Han er blitt mer stabil”, ”han har mer tro på seg selv”, ”han gjør det han skal”, ”han er mer seg selv”, ”han trives”, ”han er blitt en mer sosial person”, ”det er tydelig at han har lyst til å gå ut i jobb”, ”han vil videre”.

En annen deltakers endringer ble beskrevet slik av de andre:

”Han er mer ærlig om seg selv og mer stabil enn før, han virker mer normal”. ”Før virket han mer forvirret, han ville ikke noe”. ”Han har fått en annen bosituasjon og er blitt roligere”. ”Han har senket skuldrene, han tørr å være mer bevisst på sine svake sider”. ”Han har begynt å støtte andre – han sa til meg: ’Du ofrer mye for å komme på jobb!’ Det varmet!”

En tredje deltakers endringer ble beskrevet slik av de andre kursdeltakerne:

”Han er blitt mer trygg på seg selv, han hadde så mye angst før”. ”Han er blitt mer konkret, mer åpen, direkte, mer raus og inkluderende”. ”Han styrer temperamentet sitt, setter navn på ting, han jobber åpent med temperamentet sitt – det hadde han ikke turt tidligere”.

Når Jens (27) sammenlikner deltakelse ved tidligere kurs med dette, sier han: ”Der var det transportbåndmentalitet. Her er det ikke noe press, man får utvikle seg stille og rolig, og det er lov å ha en dårlig dag”. Samtidig forteller han at det var klare kjøreregler, med krav til oppmøte og oppførsel, og viser til ”Møllaheftet”, med regler for atferd. ”Alkohol og narkotika er tabu på Mølla, nærmest sånn fy-fy, så det kan man ikke engang prate om”, sier han og smiler. Han framhever at kursledelsen advarte mot for rask framgang: ”Hun bremset meg, for jeg får lett opptur. Hun har alltid passet på.”

En annen av deltakerne oppsummerer effekten av sin deltakelse på kurset slik:

”Jeg har fått tiltro til meg selv,” ”jeg er noe, jeg kan noe, jeg får det til bare jeg prøver”, ”jeg tar sjansen på å prøve”, ”jeg er blitt mer selvsikker. Før hadde jeg ikke egne meninger, alt var negativt og nytteløst”, ”jeg er blitt mer bevisst på valgmuligheter”, ”jeg hadde null tiltro til meg selv og systemet rundt meg. Nå tenker jeg mer selvstendig og tar imot hjelp.”

6 Kursets innhold

Kurset legger vekt på brukermedvirkning og individuell oppfølging. God individuell oppfølging og tilrettelegging forutsetter at brukerens situasjon og preferanser belyses på best mulig måte (Andreassen 2005). Brukermedvirkning på individuelt nivå handler om brukerens innflytelse over mengde og kvalitet/innhold i tjenesten. Det er hjelpeapparatets oppgave å gjøre muligheter og begrensninger synlige for brukeren, gi relevant informasjon om rettigheter og plikter og vise konsekvenser av ulike valg/avgjørelser. Ut fra dette vil det være viktig å sørge for at personell på alle nivåer i støtte- og tiltaksapparatet har den kompetansen som trengs for å sikre brukermedvirkning. Brukermedvirkning på gruppenivå innebærer at det sikres reell brukerinnflytelse på utforming av tilbud og tiltak.

Madsen (2006) har vist at ”ressurser hos brukeren kan mobiliseres, det kan ta tid og det er en styrke at flere representerer brukerne sammen. Møtet med de virkelige menneskene psykiatireformen omhandler, skaper endringer hos utøverne sannsynligvis mer effektivt enn kun saksbehandling via dokumenter og studier for å påvirke holdninger” (Madsen 2006: 131). Brukermedvirkning på individnivå bør sikres gjennom ”profesjonell lydhørhet”, dvs åpenhet ovenfor brukerens innsikt i sin egen situasjon, og veiledning og støtte i situasjoner, hvor brukerne er maktesløse. Det gjelder både beslutninger på individnivå som f.eks valg mellom aktiviteter og behandlingstilbud, men også på et kollektivt nivå hvor brukere i fellesskap bør sikres innflytelse på utformingen av tilbud og tiltak. (Brandt, Ebsen et al. 2003).

Kurset fokuserer på fire hovedelementer: Motivasjon, mestring, selvinnsett og selvtillit. Vi skal se nærmere på kursets innhold ift deltakerinnvolving, individuell oppfølging, løsningsorientering, bevisstgjøring og individuell trening. Dette er stikkord og begreper som Mølla Kompetansesenter selv har brukt for å beskrive kursets innholdsmessige rammer. Vi skal se hvordan deltakerne selv operasjonaliserer disse begrepene utfra hva de har erfart på kurset.

Deltakerinnvolving

Spørsmålet som stilles deltakerne under gruppesamtalen er: ”I beskrivelsen av kurset står det at kurset skal legge vekt på det de kaller ’deltakerinnvolving’. Kan dere forsøke å forklare meg hva dette betyr i praksis på dette kurset?”

Flere deltakere legger vekt på det at de som kursdeltakerne er med på å bestemme:

- ”Vi bestemmer mye selv hva vi skal gjøre. Vi er med på hele driften av kurset, også det er noe vi bestemte selv.”

- ”Vi som er deltakere former kurset, vi har vært med på å skrive manualene for kurset.”.
- ”Kurset var ikke klart, vi var med på å lage det”.
- ”Det er ikke noe som blir tredd ned over hodet på oss”.

Et annet forhold som trekkes fram er samarbeid:

- ”Det er alltid samarbeid her, for eksempel forslag til hvor vi skal dra på tur”.
- ”Vi prater sammen i arbeidet, vi lærer av hverandre og om hverandre – jeg skjønnte etterhvert at jeg ikke var alene i min situasjon”.
- ”Vi støtter hverandre. Det er ikke bare Mølla som støtter oss, vi gir hverandre noe”.
- ”Det var mange spørsmål den første uken. Det har vært lagt vekt på trygghet, vi blir tatt på alvor.”

Deltakerne trekker fram det at de har felles frokost og felles turer som viktig for samarbeidet:

- ”Vi prater og blir automatisk kjent med hverandre”.
- ”Det er ikke kun maten, det er viktigere med det sosiale”.

De forteller at de fleste stiller til frokost som er mellom 9.30 og 10. Frokosten er tydeligvis en viktig sosial arena:

- ”Når noen er borte, tar vi kontakt, vi sier ifra at vi savner, viser at folk bryr seg. Dette har vi turt, og det er Mølla som har lagt tilliten”.

Det er tydelig at kurset – sånn som deltakerne opplever det - har lyktes i å utvikle gruppefølelse og fellesskap gjennom deltakerinvolvering. Deltakerne opplever at de ikke er alene om sin vanskelige livssituasjon, dette skaper trygghet, som igjen skaper ansvar og lojalitet i forhold til de andre kursdeltakerne – og eierforhold til selve kurset. Vi ser at denne form for brukermedvirkning har gjort det mulig for deltakerne å påvirke utformingen av kurset.

Individuell oppfølging

Spørsmålet som stilles deltakerne under gruppesamtalen er: ”I beskrivelsen av kurset står det at kurset skal legge vekt på det de kaller ’individuell oppfølging’. Kan dere forsøke å forklare meg hva dette betyr i praksis på dette kurset?”

En av deltakerne legger vekt på det at hun har fått konkret hjelp:

- ”Jeg har fått hjelp til å være i arbeid”.

En annen deltaker trekker fram gode råd om sammenheng mellom ernæring og det å takle stress:

- ”Jeg har skjønnt at dette henger veldig sammen, og jeg merker at jeg har fått mer overskudd”.

Flere deltakere viser til at kursledelsen bryr seg om hver enkelt:

- ”Andre steder sier de at de gjør det, men så har de ikke tid.” ”Det er en god leder som prater med oss, med empati, ikke belærende.”
- ”Du blir ikke bare satt til et arbeid, og så glemt”.

Deltakerne forteller at opplegget på kurset er at man deltar i gruppe, at man er mye sammen, men at det også er gode muligheter for individuelle samtaler med kursledelsen:

- ”Man blir fulgt opp hele tida med individuelle samtaler og kursdager”.

Vi kan oppsummere at kurset - ifølge deltakerne – ikke tar utgangspunkt i en standardisert kursprogresjon, men at man tar utgangspunkt i hvor den enkelte er. Samtidig er det tydelig et metodisk poeng å legge vekt på fellesskapet og gruppens ansvar for hverandre, det kollektive.

Løsningsorientering

Løsningsorientering og LØFT-metodikk brukes i dag så og si overalt hvor det arbeides med mennesker. Spørsmålet som stilles deltakerne under gruppesamtalen er: ”I beskrivelsen av kurset står det at kurset skal legge vekt på det de kaller ’løsningsorientering’. Kan dere forsøke å forklare meg hva dette betyr i praksis på dette kurset?”

Ikke overraskende er det fokuset på det positive, altså ikke alle problemene, deltakerne trekker fram:

- ”Det har vært fokus på det positive, ikke bare på det gale jeg har gjort før”.
- ”Jeg opplever at jeg har kommet meg ut av det fastlåste. Jeg får ut ting nå, gjennom samtale”.
- ”Jeg har vært ute av arbeidslivet lenge. Det har vært veldig positivt å få informasjon om hvordan det blir å komme tilbake. Men det handler ikke bare om å jobbe, det handler om å løse opp tanken, finne løsningen på ditt problem.”

En av deltakerne mener at kurset tar problemene på alvor ved å rette fokuset mot løsninger for den enkelte:

- ”Dette er hjelp til selvhjelp. Jeg fikk det ikke til før, det var ikke tiltak i meg. Her må vi gjøre noe.”

Andre deltakere forteller:

- ”Kursledelsen er en katalysator som trigger til åpenhet og dialog, og det er lagt til rette for det.”
- ”Vi får moralsk støtte fra kursledelsen. Kursledelsen snakker med oss, ikke mot oss, ikke ovenfra og ned.”

Løsningsorienteringen i kurset ser ut til å handle om det å få deltakerne til å fokusere på framtid og det positive. Slik deltakerne har erfart det, handler løsningsorientering også mye om hjelp til selvhjelp, det å legge tilrette for god dialog og det å få menneskelig støtte.

Bevisstgjøring

Det å bidra til økt bevisstgjøring er noe de fleste kursledere antakelig vil påstå at de gjør. Spørsmålet som stilles deltakerne under gruppesamtalen er: ”I beskrivelsen av kurset står det at kurset skal legge vekt på det de kaller ’bevisstgjøring’. Kan dere forsøke å forklare meg hva dette betyr i praksis på dette kurset?”

En deltaker forteller at ”bevisstgjøring” handler om ”å bli bevisst de egenskapene vi har, og om hva som venter oss i framtida.” En annen viser til at man på kurset får en klar oppfatning av at ”man skal videre” og at man skal ”bli bevisst sin egen situasjon, klargjøre ens egne positive og negative sider”. En tredje legger vekt på det å bli bevisst betydningen av fellesskap og ærlighet:

- ”Jeg har aldri tenkt over det før, dette med hvor viktig et fellesskap er, og det å tørre å være ærlig.”

En fjerde deltaker forteller at ”her har vi tatt opp tema jeg aldri har tenkt på før, det har gjort meg mer fokusert”. En femte sier: ”Jeg er her for å finne ut hva som er i veien”.

Deltakerne forteller at tema og samtaler på kurset handler om betydningsfulle ting: ”Det går dypt inn i det personlige, det treffer.” En annen sier: ”Før tenkte jeg ikke, jeg hadde ikke lysst til å tenke på ting man må gjøre, på problemer.” Deltakerne mener at det at de har øvd på jobbintervju har med bevisstgjøring å gjøre: ”Det er viktig i forhold til å ha den rette oppførselen.”

Bevisstgjøring – ifølge kursdeltakerne – ser ut til å handle om en eller annen form for kognitiv erkjennelse av egen situasjon, det å stoppe opp og tenke etter, og det å bli bevisst egen rolle og hvordan man påvirker og påvirkes av andre.

Individuell trening

Deltakerne på gruppesamtalene blir også bedt om å gjøre rede for hva den individuelle treningen på kurset har bestått i.

Deltakerne forteller at de jobber internt ved Mølla tre dager i uka. Utfra arbeidsbeskrivelsene, har de arbeidet ved sykkelverksted, i kjøkken, med snekring, med data, som vaktmester, i butikk og i kantine.

På spørsmål om hvordan dette har vært, om de har lært noe, om det var noe som var interessant, er det ingen som har noe konkret å fortelle om selve arbeidet. Derimot er det forhold rundt arbeidet som har hatt betydning:

En av deltakerne mener at ”det tøffeste har vært å stå opp om morran.” En annen forteller at hun ”måtte lære å ta pauser”. En tredje sier at ”det handler veldig mye om rutiner”.

Flere deltakere trekker fram andre forhold, som øving på jobbintervju: ”Det har jeg aldri prøvd før. Det er fint, for jeg skal søke jobb.”

En av deltakerne hadde spesielle interesser for data. Han har også innvendinger mot det at det ikke var så mange alternativer å velge i blant de interne arbeidsoppgavene. Etter en stund fikk han likevel de dataoppgavene hun ønsket seg, og han fikk også ansvar for dataopplæring av andre ved Mølla.

Individuell trening – for kursdeltakerne – handler i all hovedsak om konkret jobbrelatert aktivitet og forhold rundt det å arbeide, som det å lære seg å utvikle og forholde seg til rutiner.

7 Oppsummerende drøfting

Det er grunn til å tro at erfaringer fra ”Fokus på nye muligheter” kan brukes også når man skal utvikle kvalifiserte og hensiktsmessige tilbud for den samme målgruppen i Kvalifiseringsprogrammet, som startes i forbindelse med NAV-etableringer i kommunene. Kvalifiseringsprogrammet er en videreutvikling fra erfaringer man har gjort med tiltak og satsinger rettet mot denne målgruppen i flere år (Lødemel & Johannessen 2005, Schafft & Spjelkavik 2006; IMDi 2008, Econ 2008). Kvalifiseringsprogrammet skal være arbeidsrettet og bestå av arbeidsmarkedstiltak, opplæring, arbeidstrening, motivasjons- og mestringstrening m.v., ev. i kombinasjon med at det settes av tid til medisinsk behandling, opptrening og egenaktivitet i form av jobbsøking m.v. Tiltakene og tjenestene som skal inngå i kvalifiseringsprogrammet inkluderer NAVs tiltak for sosialt yrkeshemmede og andre målrettede arbeidsmarkedstiltak, samt arbeidsrettede tiltak i kommunene.

Vi skal her oppsummere de viktigste trekkene ved kurset ”Fokus på nye muligheter” – dette er de trekkene som vi mener kan ha størst overføringsverdi for andre tilbud til målgruppen, som Kvalifiseringsprogrammet.

Kurset har matchet deltakernes behov

Deltakerne på kurset ”Fokus på nye muligheter” er rekruttert fra sosialtjenesten, i samarbeid med NAV arbeid. Kursdeltakernes inntektskilde er individstønad. Alle deltakerne har vært mottakere av sosialstønad lenge før de kom med på kurset ved Mølla kompetansenter.

I tiltakssatsingen viste det seg at enkelte av deltakere ikke var i stand til å nyttiggjøre seg de eksisterende tilbudene. Både i sosialtjenesten og i Aetat så man etter hvert at deltakere som det ikke var realistisk å få i jobb, heller burde få en trygd løsnings. Men ikke alle som regnes som ”for syke” eller ”for svake” til å kunne nyttiggjøre seg et tilbud i tiltakssatsingen, blir vurdert som ”syk nok” til å kunne få innvilget uføretrygd. I den forbindelse var det mange som savnet trygdekontoret i det tverretatlige samarbeidet. Det å kunne gi et godt tilbud til mennesker i denne ”gråsonen” er en viktig utfordring i forbindelse med videreføringen av dette samarbeidet under NAV. (Jf Schafft & Spjelkavik 2006).

Frafallet fra kurset ”Fokus på nye muligheter” var lite. Det tyder på at kurset har matchet deltakernes behov. I alle fall i den betydningen at de av en eller annen grunn var motivert til å fullføre kurset. Det er få av deltakerne som søkte seg til kurset av egen vilje – de fleste er blitt ”formidlet” via sosialtjenesten. Deltakerne på kurset forteller at de som har falt fra kurset, aldri kom skikkelig med. En av deltakerne sier: ”Det er kanskje vanskelig å komme inn i en gruppe,

det er lett for noen å falle utenom". "Men det handler også om ens egen vilje", sier en av de andre. Det kan tenkes at de som valgte å forbli på kurset, hadde en sterk vilje til å gjennomføre det. Men det er sannsynlig at kursledelsens kompetanse på det å ta imot deltakerne og raskt få dem integrert i kurset, spilte en svært viktig rolle.

Økt livskompetanse

I en samtale referert på Internet, viser den amerikanske psykologen Martin Seligman til hva som kjennetegner "det gode liv":

"The good life consists of the roots that lead to flow. It consists of first knowing what your signature strengths are and then recrafting your life to use them more — recrafting your work, your romance, your friendships, your leisure, and your parenting to deploy the things you're best at. What you get out of that is not the propensity to giggle a lot; what you get is flow, and the more you deploy your highest strengths the more flow you get in life."⁵

Flere publikasjoner har i de siste årene drøftet verdien av det å delta i arbeidslivet, ikke minst i kjølvatnet av storbysatsingen og Vilje Viser Vei (Schafft & Spjelkavik 2006 b).

Det er mest livskompetansen som er blitt styrket gjennom kurset, mer enn det å konkret komme seg i "arbeid eller annen aktivitet". Det vil si, "annen aktivitet" er jo disse deltakerne i, all den tid de deltar på kurset – og mye tyder på at de vil fortsette i en eller annen form for aktivitet, som det å delta i en ny kursrunde, gå over i APS eller Arbeid med bistand, eller andre attføringstilbud. Befring skriver følgende om det å ha "livskompetanse":

"Dette kompetanseområdet handler i første rekke om mennesket og om sentrale utfordringer i livet. Det vil omfatte kunnskaper om kropp og sinn, om ernæring, helse og læring, om å ta vare på seg selv, om tenkemåter, drømmer om framtid og egne utsikter, om vennskap, seksualitet, familie- og arbeidsliv. Alt dette som dreier seg om livsmestrende ferdigheter, kunnskaper og holdninger, er en viktig kompetanse i et samfunn der den enkelte forventes å være i stand til å være aktør i eget liv." (Befring 2006 : 16).

Med økt livskompetanse, kan vi med Befring si at disse kursdeltakerne – i alle fall de fleste av dem – er i ferd med å bli aktører i sitt eget liv.

Det må imidlertid påpekes at deltakelse på et kurs som varer i 20 uker, kan synes kort. Vi har også sett at flere av deltakerne har hatt behov for å delta på en kursrunde nr to, tilsynelatende med god effekt. Til sammenlikning beregnes Ny sjanse-prosjektene i 2008 å ha 15 måneders varighet (IMDi 2008), mens deltakelse i Kvalifiseringsprogrammet er beregnet til ett års varighet med mulighet til nok et år.

⁵ http://www.edge.org/3rd_culture/seligman04/seligman_index.html (lest: 28/08/08)

Skjellvik (2002) har drøftet sammenhengen mellom arbeid og livskvalitet for mennesker med psykiske lidelser. Fellesskap, sosiale aktiviteter og støttepersoner er viktige faktorer, mens stadige utskiftninger og kortvarige forhold oppleves som negativt. Det er viktig å få arbeidsoppgaver som man kan klare, samtidig som man får oppgaver og utfordringer som man må strekke seg etter. Kravene må være godt individuelt tilpasset og ikke for store, mens oppgaver som er mer rutinepreget og som gir lite utfordringer kan oppleves som negative: "Det å ha følelsen av å være til nytte, få anerkjennelse for utført arbeid og ikke minst få lønn syntes å styrke selvfølelsen. Gjennom dette opplevdes gleden ved å bli verdsatt og anerkjent. Denne positive spiralen utviklet muligheten til enda større bruk av egne ressurser, hvilket også bidro til at egen evne til å håndtere angst og stress ble forbedret." (Skjellvik 2002 : 137).

Problemet er, som for eksempel Schafft & Spjelkavik (2006, 2006 b) påpeker, at hjelpesystemet ikke bare er fragmentert, men at det ikke er basert på en slik styrkebasert tilnærming (strengths approach):

"The system—the bureaucracies and organizations of helping—is often diametrically opposed to a strengths orientation. In both formal and informal venues and structures, policies, and programs, the preferred language replaces the client's own lexicon with the vocabulary of problem and disease" (Saleebey 1996:297).

Konklusjonen i den svenske rapporten fra Nationell psykiatrisamordning fra 2006 er at "organisasjonen går före kunskap och behov". Her påpekes det at det fortsatt er en oppfatning blant saksbehandlere at rehabilitering er noe som kan deles inn i faser. Rapporten viser til saksbehandleres arbeidssituasjon for å forklare dette. Her heter det at

"hela deras arbetssituation – såväl organisatorisk som juridisk och strukturellt placerar dem i en liten ruta i den enskildes rehabiliteringsprocess. (...) Att varje organisation strikt avgränsar sitt ansvarsområde kan vara i enlighet med gällande lagstiftning och uppfattas som logiskt av den organisationen som gör avgränsningen, men det skapar stora svårigheter för den enskilde brukaren" (s. 87).

NAV-reformen er jo blant annet begrunnet i å få fram en økt "helhetstenking" og på det å sette brukerens behov mer i sentrum. Det er altså ikke hjelpeapparatets behov som skal være styrende, men brukerens. Det blir interessant å se om Kvalifiseringsprogrammet bidrar til en mer styrkebasert tilnærming overfor denne målgruppen – i dette programmet skal nettopp den tette individuelle oppfølgingen stå sentralt.

Sosialt nettverk, selvtillit og mestring

Både målgruppen i Kvalifiseringsprogrammet og deltakerne på kurset "Fokus på nye muligheter" kjennetegnes av å ha store vansker i forhold til arbeidsmarkedet og det som kan beskrives som opphopning av negative levekårsfaktorer og livsbetingelser.

Forskning på marginalisering viser at problemer ofte oppstår i tidlig alder, og tidspunkt spiller derfor en rolle. Flere av deltakerne i "Fokus på nye muligheter" har gjennomgått en marginaliseringsprosess som startet i ung alder. Det er en rekke faktorer som har betydning for om unge som sluttet i videregående kommer seg tilbake i skole og arbeid eller ikke. Heggen, Jørgensen og Paulgaard (2002) peker på at marginalisering er et forløp hvor relasjonsproblemer i familien faller sammen med problemer på andre områder i den unges liv over tid. Dette er soner hvor unge som tilhører risikogruppen har ekstra store sjanser for å falle ned på feil side. Kjennetegn ved grupper som forblir marginalisert er ofte addisjonen av en rekke problemer - som avvikende sosial eller familiemessig bakgrunn, funksjonsnedsettelse, lærevansker, lite lokalt nettverk og stigmatisering som følge av rusmisbruk eller delaktighet i kriminalitet. Marginaliseringsforløp innebærer ikke nødvendigvis aktiv utstøting eller diskriminering, men framstår gjerne som normer for hvordan unge skal være som fortoner seg som uoppnåelige for enkelte. (Heggen og Øia 2005).

Deltakerne er kritiske til måten de og kurset omtales:

- "De brukte ordet 'lavterskelbrukere', men vi kritiserte det fordi det er et nedlatende ord, så de sluttet å bruke det".

Deltakerne visert til at begrepet "lavterskel" bidrar til å betegne dem som samfunnstapere:

- "Det er ikke særlig positivt ladet. Man er en 'tapt sak'. Det kan kanskje føles sånn, men man trenger ikke få det tredd nedover hodet".

Flere av deltakernes på "Fokus på nye muligheter" peker på at kurset har gitt dem en ny sosial arena hvor de har opplevd økt mestring og selvtillit.

Det er godt dokumentert at sosiale støttenettverk øker mulighetene for mestring og selvtillit.⁶

Forskning har vist at personer med dårlig sosial støtte har større forekomster av psykiske helseproblemer. Sosiale støttenettverk fungerer som buffer mot negative virkningene av ulike typer stress og påkjenninger (bufferteori). Sosialmedisinske studier har vist at sosial støtte og

⁶ Jf den israelske medisinsosiologen Aaron Antonovskis (1987) salutogenese-perspektiv, som i de siste årene er blitt svært utbredt innen sosialt arbeid og rehabilitering av personer med psykiske lidelser, sammen med recovery-tradisjonen. (Borg & Topor 2007, Schafft 2008).

positivt sosialt fellesskap har en positiv helseeffekt; sosial integrasjon, nærhet og harmoniske sosiale relasjoner har en direkte innvirkning på immunsystem og mental helse (Fyrand 2005; Servan-Schreiber 2005). Salutogenese er et medisinsk perspektiv der man søker å forklare utvikling av god helse, i motsetning til patogenese, som forklarer sykdom. Helsearbeid i et salutogenetisk perspektiv legger vekt på at den enkelte hjelpes inn i en aktiv prosess der positiv fungering utvikles: Opplevelse av forutsigbarhet og sammenheng, praktisk mestring, motivasjon, tro, håp og tillit. For den som skal hjelpe, handler dette om å skape muligheter for den hjelpesøkende til å snakke om sine sterke sider, det handler om det å møte vedkommende på egne premisser, og å bygge opp den hjelpesøkendes motstandskraft ved å stimulere personens egne indre ressurser. (Rapp 1998, Saleebey 1996, Wolin & Wolin 1993).

Recovery og supported employment

Supported employment har hovedfokuset på individuell oppfølging ved hjelp av en tilrettelegger (job coach) for å få og beholde en jobb i det ordinære arbeidslivet:

“In Norway, as in other parts of Europe, the strategies for integrating people with vocational disabilities in the open labour market have traditionally followed a ‘train-place’ approach. (...) (It) was increasingly recognised that this approach did not contribute much to the integration of vocationally disabled people in ordinary working life. It became clear that training and good working skills were not the only necessary prerequisites for a disabled person to find a job. The concept of a ‘job coach’, who had the task of offering well-structured support to a vocationally disabled person, was introduced. This support could include finding a job, on-the-job training, social skills training, assistance with travel to and from work, and other support necessary to make the employment successful, both for the vocationally disabled person and the employer” (Spjelkavik & Evans 2007:4).

Recovery-tradisjonen har et litt annet utgangspunkt enn supported employment. I recovery handler det om ”å komme til hektene”, om det å etablere en kognitiv plattform som kan bidra til at man tar mer reelle valg. Det går igjen i deltakernes historier at de har hatt jobber og at de har gått på kurs tidligere, og at de – av ulike grunner - ikke har mestret disse. De har alle uavklarte helseproblemer og det går fram av flere av deltakernes historier at de har hatt og fortsatt har psykiske vansker og lidelser. Gjennom kurset har de opplevd å finne seg selv og få økt innsikt i egen situasjon.

Recovery-perspektivet⁷ oppsto med erkjennelsen om at mange mennesker som lider av en psykisk lidelse kan oppleve mestring og tilfriskning uavhengig av behandlingsmetode, men der den enkeltes egen innsats spiller en vesentlig rolle. Utgangspunktet for recovery-tenkingen er håpet om at det er mulig å komme seg:

⁷ Jf. Schafft (2008).

”Et annet væsentlig element er, at det ikke alene handler om sykdom eller handicap, men også om at overvinde de følger, sykdommen eller handicapet har haft i ens liv, f.eks. i form af tab, udstødelse, fattigdom og diskrimination. Et tredje afgørende element er ønsket om at leve et liv, hvor man også bidrager til samfundet, dvs. et liv, hvor en persons rolle ikke alene bestemmes af vedkommendes vanskeligheder, men hvor også personens ressourcer får mulighed for at komme til udfoldelse og blive anerkendt” (Jensen 2006 : 25).

Borg & Topor (2007) viser til mennesker som etter lange perioder med en alvorlig psykisk lidelse har opplevd bedring og mestring og hvor hjelpenes medmenneskelighet ser ut til å ha vært viktigere enn deres profesjonalitet og faglige virkemidler. De trekker frem betydningen av situasjoner hvor helperne har gjort noe utenom ”det vanlige” og hvor ”personkjemii” var det vesentlige.

Kursledelsen har bevisst forsøkt å roe ned deltakerne i forhold til det å få en jobb. Her handlet det mer om å komme til hektene og få økt selvinnsikt, enn om å bli inkludert på arbeidsmarkedet. Kursledelsen har fokusert på det å åpne seg, det å komme i dialog med andre for derigjennom å få økt erkjennelse om seg selv. Det viktigste har altså ikke vært å hjelpe deltakerne ut i jobb. Sånn sett er det ingen tvil om at ”Fokus på nye muligheter” ligger nærmere recovery enn supported employment. I NAV omtales kurset som ”avklaring”.

Både i supported employment og i recovery understrekes at den sosiale anerkjennelsen som arbeid kan gi er viktig for mange. I recovery-tradisjonen vektlegges imidlertid den enkeltes personlige prosess i større grad enn i supported employment. I supported employment er det å få en jobb eller utdanning (supported education) målet, mens det avgjørende i recovery er å oppleve at man kommer seg, eller kommer til hektene - ikke nødvendigvis det å tilfredsstille andres oppfatninger om hva som er vellykkethet, for eksempel det å få ”en job på det almindelige arbeidsmarked og klare sig selv” (Jensen 2006 : 18).

8 Konklusjon og utfordringer

Kurset har vært svært vellykket – ikke minst sett i deltakernes perspektiv. Dette fordi mange av deltakerne tydelig rapporterer om økt aktivitet og livskvalitet, både i betydningen et mindre passivt liv, og i betydningen økt motivasjon, mestring, selvinnsikt og selvtillit. For de aller fleste ser det ut til at kursdeltakelsen har hjulpet dem til å komme seg ut av en passiv tilværelse. Om det vil vedvare etter at kurset er over, er slett ikke sikkert. Men mye tyder på at flere av deltakerne har skapt seg en bedre plattform for å komme seg videre i livet. For å bruke NAVs språkdrakt, kan vi konkludere med at flere av deltakerne er blitt ”avklart” gjennom kurset: Noen er klare for jobb, noen er klare for tiltak/tilbud som kan hjelpe dem ut i jobb, noen trenger mer hjelp for å ”komme til hektene”, noen ser ut til å velge veien mot uførepensjon, og noen er fortsatt mer og mindre ”uavklart”.

I et ”recovery-perspektiv” er det helt opplagt at kursets varighet på 5 måneder er altfor kort. Vi har også sett at flere av deltakerne har tatt kurset i to omganger, noe også NAV har stilt seg positive til.

Integrasjons- og språkproblem

Deltakerne understreker fellesskapet i kurset. I den forbindelse mener flere av de norske deltakerne at det har vært et problem med for mange utlendinger på kurset. De forteller at de utanlandske deltakerne ikke prater eller forstår norsk, at de isolerer seg sosialt, at det er vanskelig å få sosialt samhold med dem, og at de danner egen egen gruppe ved kurset. En deltaker spør: ”Kanskje de er tvunget hit?” En annen konstaterer: ”De tør ikke selv si hva som er galt. Og det går ikke på dette kurset – her må du ville gjøre noe selv med din egen situasjon”. Andre deltakere gir uttrykk for at en eller to hadde vært ok, ”men de er altfor mange”. Det kommenteres også at kurslederen, som er en kvinne, ”har et myndighetsproblem med dem” og at ”det oppleves litt sånn at det er dem mot oss”. De metodene som har vist seg å være særlig virkningsfulle i Ny sjanseprosjektene, er kartlegging, tett individuell oppfølging og heltidsprogram. Av IMDi-rapporten om Ny sjanseprosjektene går det fram at flere ikke ble tilbudt program: ”I denne kategorien ligger det (...) i all hovedsak personer som har ulike typer, ofte sammensatte, problemer som vanskeliggjør at de makter å stå i et heldags- og helårsprogram. Personene i denne gruppen har ulike typer helseproblemer av fysisk og/eller psykisk art, mange av disse er diffuse og samvirkende med sosiale og familiære problemer” (IMDI 2008:29).

Langeland (2008) peker på noen forutsetninger for vellykket resultat av samtalegrupper. Det kanskje mest interessante er at hvem som helst ikke kan delta. Det synes særlig viktig å fokusere

på kvaliteter ved personen ved utvelgelse av deltagere til samtalegrupper. Deltakeren må ifølge Langeland være klar og orientert, må beherske det norske språket, må kunne føre en samtale og må ikke ha rusproblemer. I tillegg bør det være sannsynlig at vedkommende kan klare å delta i en gruppe over lengre tid (halvt år).

- Her har kurset en metodisk utfordring. Hvordan skal man ivareta den sterke vektleggingen av fellesskap samtidig som flere deltakere ikke behersker språket, eller ikke vil være med på det å ta ansvar for det kollektive? Dette berører også dilemmaet forbundet med det å tilby "skreddersøm" på den ene siden og det å arrangere gruppebaserte tilbud med felles inntak på den andre.

Arbeidspraksis

Et annet forhold som noen av deltakerne påpeker fram, går på arbeidspraksisen de tilbys som del av kurset: "Det kan være litt slapt. Det er vanskelig å si at jeg blir sliten", sier en av dem. En annen sier: "Jeg skulle gjerne laget litt mer – det blir veldig mye reparasjoner". En tredje sier: "Både arbeidstiden og arbeidsoppgavene er lettere her enn i arbeidslivet. Det kan bli en tøff overgang, det er mer krav der". En fjerde deltaker sier: "Produksjon og progresjon, det er det ikke så mye av her. De syr puter under armene på oss". Andre mener at det har vært litt lite stabilitet rundt arbeidsoppgavene.

- Her har kurset en utfordring. Enten må arbeidspraksis tilbys som reell arbeidstrening, ellers må det klart formidles til deltakerne at hensikten er en annen enn det rent arbeidsmessige, for eksempel det å forholde seg til rutiner eller andre forhold rundt det å arbeide.

Økonomistyring

Det er en gjenganger at deltakerne sier at økonomien er vanskelig. Og påstanden går igjen at "det er NAV sin skyld". Det er slett ikke usannsynlig at mange av deltakerne har negative erfaringer med NAV i forhold til sin personlige økonomi. Samtidig er det sannsynlig at flere av deltakerne har problemer med å håndtere sin personlige økonomi, noe som i allefall var tilfelle i tiltakssatsingen (Schafft & Spjelkavik 2006).

- Det er en viktig utfordring å implementere gode metoder for utvikling av økonomisk oversikt og for denne målgruppen.

Individuell oppfølging

En kritikk av kurset som flere har påpekt, er manglende oppfølging av handlingsplan: ”Det var mye fokus på det å lage handlingsplan, og jeg skrev ned hva jeg ville gjøre framover. Men oppfølgingen av denne ble borte”. En annen sier: ”Jeg har følt meg litt alene i forhold til handlingsplanen. Jeg vet hva som skal gjøres, men jeg trenger hjelp til å få gjort det. Det trengs mer fokus på status og evaluering, man må hjelpes videre”. En annen deltaker sier at ”det er helt umulig å svare på spørsmål om planer for framtida i en handlingsplan. Derfor må man nå og da tas i nakken, få et spark i ræva, det trengs”.

- Særlig med tanke på den sterke vektleggingen av individuell oppfølging i kurset, vil utfordringen her være å følges opp skriftlige handlingsplaner, jf IMDi (2008) som viser at arbeidet med skriftlige handlingsplaner er et viktig verktøy i Ny sjanse-prosjektene.

Overgangsplanlegging

Det er et generelt problem innen attføring og rehabilitering at man mangler gode metoder og rutiner for overgangsplanlegging. Et av de største problemene er antakelig at det oppstår ofte ventetider til og mellom tilbud. For denne målgruppen bidrar denne type systemsvakheter lett til at de faller fra.

Et tilstøtende problem er det med overgang fra tilbud som har en arbeidsforberedende hensikt til tilbud som har en jobbintegrasjon som oppgave. Det er godt dokumentert at mange deltakere i tiltak som bygger på supported employment ikke er såkalt ”jobbklare” og at det ofte ikke er rasjonelle valg eller motivasjon om å få en vanlig jobb som ligger bak deres deltakelse i tiltaket (Spjelkavik & Evans 2007). Dette ble særlig tydelig i Norge da målgruppen i tiltaket Arbeid med bistand ble utvidet utover 1990-tallet, fra at de fleste var utviklingshemmede til at de største gruppene ble personer med sosial mistilpassing og psykiske lidelser (Spjelkavik, Frøyland mfl 2003). Om en ikke er altfor ortodoks i forhold til supported employment og prinsippet om ”rapid job placement”, kan nettopp recovery-perspektivet være det som bør ligge til grunn i tilbud som går forut for en supported employment-prosess. Sånn sett er recovery og supported employment to tradisjoner som burde la seg forene.

Det er svært mye som tyder på at deltakerne på kurset har ”kommet til hektene”, at de har fått økt selvinnsikt og at de dermed kan ta mer reelle valg i forhold til det å gå inn i en arbeidssøkerrolle eller til utdanning.

- Det er en viktig utfordring å bruke erfaringene fra det å kombinere recovery-tradisjonen og supported employment til å utvikle mer systematisk metodikk for overgangsplanlegging. Overgangsplanlegging handler om hva som skal skje etter kurset, det å gi tilbud sånn at brukere kan komme seg videre. Dette er en metodisk utfordring, fordi mange av brukerne opplever det som uttrykt når det er snakk om veien videre. Overgangsplanlegging forutsetter nært samarbeid med involverte aktører, utvikling av hensiktsmessige rutiner, koordinering og kontinuerlig individuell oppfølging. Samtidig innebærer overgangsplanlegging en systemutfordring på grunn av byråkratiske hindringer, ulike finansieringskilder, regelverk og faglige kjepphester.
- Her er en utfordring for kursarrangører av den typen Mølla kompetansesenter representerer: Hvordan kan man organisere det interne og eksterne samarbeidet med et perspektiv som strekker seg utover det enkelte kurs' eller tilbuds rammer med hensyn til videre overganger og brukerens behov for tett individuell oppfølging?
- Her er en utfordring for NAV: Hvordan kan systemnivået støtte opp om seriøse kursarrangører som har til hensikt å utvikle faglige metoder for tett individuell oppfølging og overgangsplanlegging til arbeidslivet samtidig som tilbud er begrenset til enkeltstående og tidsbegrensede kurs og tilbud?

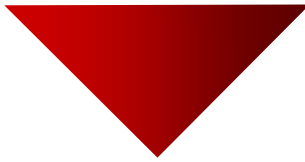
Litteratur

- Andreassen, T. A. (2005). Brukermedvirkning i helsetjenesten: arbeid med brukerutvalg og andre medvirkningsprosesser. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Antonovsky, A. (1987). Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well. San Francisco, Jossey-Bass Publishers.
- Befring, E. (2006). Kvalitetsskolen for barn og ungdom. Faktorer og forhold som gjør den gode skolen god. Oslo: Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Borg, M. & A. Topor (2007). Virksomme relasjoner: om bedringsprosesser ved alvorlige psykiske lidelser. Oslo, Kommuneforlaget.
- Brandt, P., F. Ebsen, et al. (2003). Brukerne, de professionelle og forvaltningen: en diskussion af sammenhængen mellem brugernes livsverden, den professionelle og frivillige indsats og den samlede organisering af tilbudene til mennesker med hjemløshed, misbrug eller sindslidelse som problem. København, AKF Forlaget.
- Djuve, A. B., H. C. Kavli, mfl. (2001). Fra sosialhjelp til lønnet kvalifisering : resultater fra forsøk med heldags introduksjonsprogram for flyktninger. Oslo, Fafo
- Econ (2008): Opp om mårran – forslag til innhold og organisering av kvalifiseringsprogrammet. Econ rapport nr. 2008-018.
- Fyrand, L. (2005). Sosialt nettverk : teori og praksis. Oslo, Universitetsforlaget.
- Halvorsen, K. & S.-E. Clausen, Eds. (1996). Mestring av marginalitet : å leve og overleve som sosialklient. Oslo, Cappelen akademisk forlag.
- Heggen, K. og T. Øia (2005). Ungdom i endring : mestring og marginalisering. Oslo, Abstrakt forlag.
- Heggen, K., G. Jørgensen, G. Paulgaard (2003). De andre. Ungdom, risikosoner og marginalisering. Oslo, Fagbokforlaget.
- IMDi (2008). Fra sosialhjelp til arbeid. Resultater fra 25 Ny sjanse-prosjekter. IMDi-rapport 4-2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Jensen, P. (2006). En helt anden hjælp: recovery i bruger- og pårørendeperspektiv. København, Akademisk Forlag.
- Johansen, R. & M. Østby (1998). Arbeid og læring for arbeidsledige fremmedspråklige : evaluering av ALFA-prosjektet. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.
- Kavli, H.C. (2004). Hvordan gikk det etterpå? En oppfølging av tidligere deltakere i forsøk med introduksjonsprogram gjennom telefonintervjuer og registerdata. Fafo-notat 2004:24.
- Langeland, E (2007): Sense of coherence and life satisfaction among people suffering from mental health problems. An intervention study in talk-therapy groups with focus on salutogenesis. Bergen: Universitetet i Bergen.

- Lødemel, I. & A. Johannessen (2005). Tiltaksforsøket: mot en inkluderende arbeidslinje? Sluttrapport fra evaluering av Forsøk med kommunalt ansvar for aktive, arbeidsretta tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp 2000–2004. Oslo, Gruppe for inkluderende velferd, Høgskolen i Oslo.
- Madsen, V. (2006). "På samme hav, men ikke i samme båt": brukerperspektiv i lokalpsykiatrien. Oslo, Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Nationell psykiatrisamordning (2006). I begynnelsen var organisationen...: rehabilitering till arbete för personer med psykiska funktionshinder: hinder och möjligheter. Stockholm, Fritze.
- Rapp, C. A. (1998). The Strengths Model: Case Management with People Suffering from Severe and Persistent Mental Illness. New York: Oxford University Press.
- Saleebey, D. (1996). The strengths perspective in social work practice: extension and cautions. *Social Work*, Vol 41, No: 3, pp: 296-305.
- Schafft, A. & Ø. Spjelkavik (2006). På vei til jobb? Evaluering av arbeidsmarkedssatsingen for sosialhjelpsmottakere. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.
- Schafft, A. & Ø. Spjelkavik (2006 b). Arbeid og psykisk helse. Underveisevalueringen av Vilje Viser Vei, Storbysatsingen. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.
- Schafft (2008): Psykiske lidelser og arbeidsintegrering i Skandinavia: En kunnskapsstatus (arbeidstittel, under publisering). Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo
- Servan-Schreiber, D. (2005). Evnen til helbred: behandling av stress, angst og depresjon uten medikamenter eller psykoterapi. Oslo, Pax.
- Skjellvik, M. (2002). Arbeid og livskvalitet: hvilken sammenheng er det mellom arbeid og livskvalitet for mennesker som har alvorlige psykiske lidelser? Oslo, Universitetet i Oslo.
- Spjelkavik, Ø., K. Frøyland, mfl. (2003). Yrkeshemmede i det ordinære arbeidslivet : inkludering gjennom Arbeid med bistand. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.
- Spjelkavik, Ø. & M. Evans (2007). Impression of Supported Employment: a study of some European Supported Employment services and their activities. Oslo: Work Research Institute.
- Stortingsproposisjon nr. 46, 2004 – 2005.
- Wel, K. v. d., S. O. Naper, mfl. (2006). Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp. Sluttrapport. Oslo, Høgskolen i Oslo. Gruppe for inkluderende velferd (GIV) og Avdeling for sykepleierutdanning (SU).
- Wolin, S. J. & S. Wolin. (1993). The Resilient Self: How Survivors of Troubled Families Rise Above Adversity. New York: Villard Books.

Intervjuguide: Gruppeintervju kursdeltakere og individuelt intervju deltakere

1. Presentasjon, alder, utdanning, bakgrunn, situasjon før kursoppstart.
2. Hvordan kom dere/du med på kurset? Hvem gav informasjon? Hvilken informasjon fikk dere/du?
3. Hva slags oppfatning hadde dere/du om kurset før dere/du begynte? Hadde dere/du noen ideer om hva dere/du selv ville oppnå ved å delta på dette kurset?
4. I kursdokumentene nevnes en del elementer som kurset skal inneholde. Hva innebærer disse begrepene i praksis på kurset:
 - a. Deltakerinvolvering
 - b. Løsningsorientering
 - c. Bevisstgjøring
 - d. Individuell veiledning
 - e. Individuell trening
5. Det står i kursdokumentene at kurset skal gi deltakerne bedre muligheter/forutsetninger for å komme i jobb. Hva mener dere/du om dette?
6. Hva er de største svakhetene ved kurset?
7. Hvilken effekt har kurset hatt? Beskriv endringer du har sett hos deg selv/hos andre.

Arbeidsforskningsinstituttet

AFI er et tverrfaglig arbeidslivsforskningsinstitutt. Sentrale forskningstema er:

- Inkluderende arbeidsliv
- Utsatte grupper i arbeidslivet
- Konflikthåndtering og medvirkning
- Sykefravær og helse
- Innovasjon
- Organisasjonsutvikling
- Velferdsforskning
- Bedriftsutvikling
- Arbeidsmiljø

Se www.afi.no

Publikasjoner kan lastes ned eller bestilles fra AFIs hjemmeside eller direkte fra instituttet.

Pt 6954 St. Olavs plass
NO-0130 OSLO
Besøksadresse:
Stensberggt. 25

Telefon: 23 36 92 00
Fax: 22 56 89 18
E-post: afi@afi-wri.no
www.afi.no

